

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Дипломна робота
(бакалавра)

з теми: «**ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ В
РАННЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ**»

Виконав: студент 4 курсу
Ps1-B20 групи
спеціальності 053 Психологія
(денна форма навчання)
Фелонюк Ярослав Валентинович

Керівник:
Славіна Наталія Сергіївна,
кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри загальної та
практичної психології

Рецензент:
Чайковська Оксана Миколаївна,
кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри
загальної та практичної психології

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМА ОСОБИСТІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ	
1.1. Загальна психологічна характеристика самовизначення особистості.....	7
1.2. Розвиток особистісного самовизначення у ранньому юнацькому віці.....	12
1.3. Соціально-перцептивний тренінг як засіб стимуляції особистого зростання.....	19
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	25
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ В РАННЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	
2.1. Обґрунтування методик дослідження особистісного самовизначення у ранньому юнацькому віці.....	26
2.2. Аналіз результатів констатувального етапу дослідження самовизначення у ранньому юнацькому віці.....	28
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	46
РОЗДІЛ 3. ЗАСОБИ ОПТИМІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У РАННЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	
3.1 Структура та основні завдання соціально-перцептивного тренінгу.....	47
3.2. Аналіз ефективності реалізацій тренінгових процедур.....	50
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	54
ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57
ДОДАТКИ	62

ВСТУП

Актуальність проблеми. Становлення особистості сучасної молоді відбувається в нових для України умовах. Зміни, що мають місце у житті нашого суспільства, з особливою гостротою актуалізують проблему готовності до свідомого вибору професійної діяльності. Перш за все, це стосується юнацтва, перед яким проблема професійного вибору в нових соціально-економічних умовах постає досить гостро. Потреба у професійному самовизначенні – одне з основних новоутворень періоду ранньої юності (К.А. Альбуханова-Славська, Л.І. Божович, І.В. Дубровіна, І.С. Кон та ін.). Багатогранні аспекти проблеми професійного самовизначення знайшли відображення у різних концептуальних моделях як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. У сучасній психології професійне самовизначення розглядається як форма життєвого, особистісного самовизначення (Н.Р. Гарац, Є.А. Клімов, В.Ф. Сафін, І.О. Федоришин та ін.).

Серед численних досліджень проблеми професійного становлення особистості слід виділити теорії розвитку (Е. Гінзберг, Е. Еріксон, Д. Супер та ін.) та феноменологічні концепції (А. Маслоу, К. Роджерс та ін.), в яких у найбільш закінченій формі показано взаємозв'язок і єдність професійного та життєвого самовизначення з урахуванням особливостей гендеру. Так, А. Маслоу, досліджуючи явище самоактуалізації підкреслював важливість урахування співвідношення між чоловічим і жіночим началом в кожній людині, що в подальшому сприяло розвитку сучасної гендерної психології. Результати досліджень в галузі гендеру переконливо доводять, що особливості чоловічої і жіночої статево-рольової ідентифікації відображаються на становищі людини у суспільстві, її особистому і професійному життєвому шляху.

Бурхливі соціальні події, що відбуваються на протязі останніх десяти

років у світі та в нашій країні, зміни які відбуваються і тепер, власною своєю логікою примушують підростаючі покоління самостійно робити вибір, особисто орієнтуватися у всьому і займати незалежні позиції у планах на майбутнє.

Над проблемою особистісного самовизначення у ранньому юнацькому віці у психологічній науці працювали такі вчені, як Л.І. Божович, І.В. Дубровіна, П.А. Шавір, І.С. Кон., К. Обухівський, Т.В. Снігерєва, Нюттен та багато інших, саме вони доклали значних зусиль для визначення та вивчення головних новоутворень у старшому шкільному віці.

Старший шкільний вік – ранній юнацький вік один із самих складних і найбільш важливих і відповідальних у плані формування періодів особистості. Це період формування та становлення витоків дорослого самостійного життя, який як і будь-який інший період має свої особливості, проблеми. Тому знання і врахування психологічних особливостей цього періоду дозволяє більш ефективно організовувати взаємодію з старшими школярами.

Становлення життєвих перспектив завжди було показником особистісної зрілості людини. Щоб керувати плином життя, необхідно створювати та постійно коректувати узагальнену, цілісну його модель. Знання про життєвий шлях дає владу над ним, і це твердження було б очевидним, коли б ми мали чіткі та точні відповіді на питання: яку психологічну будову має те психологічне утворення, яке представляє особистість та її життєвий шлях; як працюють механізми його формування, розвитку, саморегуляції; як впливають особистісні характеристики суб'єкта на особливості тієї моделі життя, яку він буде; коли починається усвідомлення процесу розгортання життєвого шляху особистості. Ці питання стимулюють розвиток актуальної галузі психологічного дослідження - психології життєвих перспектив.

Мета дослідження полягає у вивченні особливостей процесу самовизначення у ранньому юнацькому віці та психологічних чинників його формування.

Гіпотеза дослідження:

Особистісне самовизначення є динамічним утворенням, яке в період раннього юнацького віку перебуває у стадії активного розвитку, завдяки участі старшокласників в соціально-перцептивному тренінгу, який є найбільш ефективним методом розвитку особистості старшокласника.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати теоретичні аспекти проблеми особистісного самовизначення у психологічній науці.
2. Визначити особливості формування особистісного самовизначення у ранньому юнацькому віці.
3. З'ясувати ефективність соціально-перцептивного тренінгу як одного із засобів оптимізації особистісного самовизначення у ранньому юнацькому віці.

Об'єкт дослідження – учні 11 класу віком 15-16р.

Предмет дослідження – формування особистісного самовизначення у ранньому юнацькому віці.

Методи дослідження: Методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокича), твір на тему «Моє майбутнє», методика МІМ (розроблена Ж. Нюттеном).

Контингент досліджених. У даній роботі ми спробували дослідити психологічні особливості особистісного самовизначення у ранньому юнацькому віці на базі одинадцятих класів Ліцею №13 та Ліцею №15 м. Кам'янець-Подільського. В експерименті приймали участь 39 учнів 11 класів, серед яких 31 дівчина та 8 хлопців.

Теоретичне значення полягає в тому, що отримані в результаті дослідження дані враховувались при розробці методичних рекомендацій психологам для проведення занять щодо формування особистісного самовизначення у ранньому юнацькому віці.

Методологічна основа та джерела дослідження. Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечено

всебічним теоретичним аналізом проблеми, адекватно підібраними психодіагностичними методиками, використанням відповідних меті та завданням методів дослідження, репрезентативністю вибірки, проведенням якісного та кількісного аналізу психодіагностичних даних з використанням максимально-оптимальних статистичних методів.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідались та отримали схвалення на ІХ Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на Європейському просторі» (Кам'янець-Подільський, 15 лютого 2024р.).

Славіна Н.С., Фелонюк Я.В. Психологічні особливості особистісного самовизначення у ранньому юнацькому віці. *Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі: Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції, 15 лютого 2024 р. / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2024. С.116–120.*

Структура та обсяг роботи: дипломна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Рукопис містить 69 сторінок основного тексту з додатками. Список використаних джерел складається з 53 найменувань.

ВИСНОВКИ

В останні роки інтерес до проблем формування особистісного самовизначення у ранньому юнацькому віці значно зріс. За допомогою психологічних методів ми дослідили процес формування особистісного самовизначення, було помічено, що велике значення у побудові даного процесу відіграє ряд факторів. Коефіцієнт кореляції за Спірменом для двох видів систем цінностей свідчить про те, що при виборі системи важливих термінальних цінностей у юнацькому віці, статевий фактор відіграє менш важливу роль, ніж при виборі системи інструментальних цінностей. Хлопці та дівчата дотримуються однакової позиції в тому, що будь-яка кінцева мета індивідуального існування, потребує постійних зусиль; підтримують різні позиції до того що будь-який образ, або властивість особистості має перевагу у будь-якій ситуації.

Аналіз змісту твору свідчить про те, що для даного вікового періоду є сформовано план майбутнього і юнаки обрали професію та заклад, у якому будуть навчатися; не забувають про моральні та інтелектуальні вдосконалення своїх пізнавальних процесів, планують створити сім'ю. Матеріали, отримані при завершенні незакінчених речень, дають можливість судити не тільки про глибину часової перспективи, але і про можливість в ній різноманітних періодів життя суб'єкта, але і про конкретний зміст мотивації. Існує певна специфіка висловлювань у ранньому юнацькому віці, це і відображено у нашому дослідженні, оскільки переважають категорії, пов'язані з наявністю мотивів особистісного розвитку, мотивів спілкування та мотивів до навчальної діяльності – свідчить про нормальний розвиток особистості у даний віковий період, про адекватну будову мотиваційно-потребової сфери спрямованості особистості.

Дані, отримані за допомогою методики МІМ, свідчать про

наявність мотивів, що пов'язані з майбутнім періодом професійного навчання та життя, оптанти не живуть одним днем, їхня мотивація будується на все життя.

В даній роботі ми спробували охарактеризувати особливості специфіки раннього юнацького віку, оскільки наближення до закінчення школи вимагає професійного та особистісного самовизначення, розробили розвивальну програму стимуляції особистісного самовизначення особистості. Аналіз ефективності реалізацій тренінгових процедур свідчить про те, що розвивальну програму можна використовувати для кореляції та розвитку головного новоутворення раннього юнацького віку.

Старший шкільний вік слід охарактеризувати як період самовизначення та встановлення самосвідомості, коли юнак задумується про своє майбутнє, будує наступні кроки власного самостійного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрухів О. Модель стратегії професійного самовизначення учнівської молоді. *Педагогіка і психологія проф. освіти*. 2018. №1. С. 128 – 135.
2. Арцишевська О. Сутнісний аналіз самовизначення людини. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філософські науки*. 2019. N 11. С. 9–12.
3. Арцишевська О.Р. У пошуках себе (механізми самовизначення людини). *Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. Серія: Філософські науки*. 2017. № 15 (240). С.37 –49.
4. Арцишевський Р.А. Роль самосвідомості у становленні соціального суб'єкта. *Соціальні студії*. Луцьк : ІСН, 2019. N1. С. 20–29.
5. Боднар А. Я. Особливості професійного самовизначення особистості на етапі навчання у ВНЗ. *Наукові записки*. 2015. N59. С. 49–55.
6. Бондаренко О.Ф. Психологічна допомога особистості: *навчальний посібник для студентів психологічного факультету*. Харків : Фоліо, 1996. 237 с.
7. Борисова Е. М. Индивидуальность и профессия. *Педагогика и психология*. 2019. №1. С. 80–86.
8. Бихмухаметова Н.З. Социально-психологические аспекты использования метафоры в психодиагностике и психокоррекции личности и группы. Автореф. дис. канд. психол. наук. Харьков, 2018. 21 с.
9. Боришевський М. Самосвідомість як фактор психічного розвитку особистості. *Психологія і суспільство: український теоретико-методологічний соціогуманітарний часопис*. Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2016. № 4 (38). С. 24.
10. Вікова та педагогічна психологія: *навчальний посібник*. під ред. О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська та ін. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.

11. Війтковська О.І. Професійне самовизначення як життєва проблема особистості. *Педагогіка і психологія*. 2018. №3. С. 170–174.
12. Волков Б.С. Основи вікової психології: *навчальний посібник*. Київ : Навчальна книга, Богдан, 2005. 110 с.
13. Гарач Н.Р. Становлення особистісного самовизначення старшокласника: прийоми активізації. *Розвиток ідей Г. С. Костюка в сучасних психологічних дослідженнях: Наукові записки Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України* / за ред. С.Д. Максименка. Київ, 2016. Вип. 20. Ч.1. С. 95–120.
14. Головака Б.І. Психологическое время личности. Київ : Просвіта, 1984. 346с.
15. Коваль К. О. Розвиток «soft skills» у студентів один з важливих чинників працевлаштування. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2015. №2. С. 162–167.
16. Корнєв М.Н. Соціальна психологія. Київ : Просвіта, 2005. 256с.
17. Корбутяк В.І. Методологія системного підходу та наукових досліджень: навчальний посібник. Рівне : НУВГП, 2010. 176 с.
18. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навчальний посібник. Київ : Кондор, 2015. 206 с.
19. Максименко С.Д. Розвиток психіки в онтогенезі. Київ : Форум, 2002. 319с.
20. Мілютіна К.Л. Теорія та практика психологічного тренінгу. Київ : МАУП, 2015. 188 с.
21. Марцин В.С. Основи наукових досліджень: навчальний посібник. Луцьк : Ромус- Поліграф, 2020. 128 с.
22. Мельник О. В. Основи вибору професії: Експериментальна програма та збірник практичних завдань. Київ : Інститут проблем виховання АПН України, 2001. 98 с.

23. Основи методології та організації наукових досліджень: навчальний посібник / за ред. А.Є. Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 352 с.
24. Побірченко Н.А. Формування особистісної готовності учнів загальноосвітньої школи до підприємницької діяльності.: Дис. докт. психол. наук. Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ, 2016. 456 с.
25. Палеха Ю.І. Основи науково-дослідної роботи: навчальний посібник. Київ : Ліра-К, 2013. 336 с.
26. Піддячий М. І. Організаційно-педагогічні умови підготовки старшокласників до професійного самовизначення у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2017. 292 с.
27. Подшивайлова Л.І. Вступ до спеціальності: психологія. навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Кам'янецьПодільський : ПП Буйницький, 2015. 320 с.
28. Пророк Н. В. Психологічні особливості особистісно-професійного саморозвитку практичного психолога. *Проблеми сучасної психології : Збірник наукових праць К-ПНУ ім. Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПНУ*. 2019. №14. С. 655–665.
29. Піддячий М. І. Організаційно-педагогічні умови підготовки старшокласників до професійного самовизначення у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2017. 292 с.
30. Панок В. Основи практичної психології. Київ : Просвіта, 2005. 275с.
31. Палеха Ю.І. Основи науково-дослідної роботи: навчальний посібник. Київ : Ліра-К, 2013. 336 с.
32. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. Київ : Вища школа, 2019. 215 с.

33. Подшивайлова Л.І. Вступ до спеціальності: психологія. *навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів*. Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький, 2015. 320 с.
34. Пророк Н. В. Психологічні особливості особистісно-професійного саморозвитку практичного психолога. *Проблеми сучасної психології : Збірник наукових праць К-ПНУ ім. Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПНУ*. 2018. №13. С. 635–645.
35. Прутченков А.С. Соціально-психологічний тренінг між особистісного спілкування. Київ : Просвіта, 2001. 345с.
36. Романюк Л.В. Ціннісні орієнтації студентів: сутність, структура і психологічні механізми розвитку. Кам'янець-Подільський, 2004.
37. Савчин М.В. Вікова психологія: навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2005. 359 с.
38. Столяренко Р.С. Практикум із загальної психології. Київ : Просвіта, 2001. 255с.
39. Самолова А. Г. Особливості формування професійної свідомості майбутніх психологів. Автореф. дис. ... канд. психол. наук, Запоріжжя, 2019. 19 с.
40. Становських З. Л. Рефлексивні компонента професійного самовизначення старшокласників : дис. ... канд. псих, наук : 19.00.07. Київ, 2016. 271 с.
41. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності: навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2016. 335 с.
42. Ткаченко С. О. Взаємозв'язок мотиваційної спрямованості із смисло-життєвими орієнтаціями та бажанням схвалення у осіб юнацького віку. Київ, 2019. 94 с.
43. Туляєв В.В. Організаційно-педагогічні умови підготовки старшокласників до професійного самовизначення у спеціалізованих

- загальноосвітніх навчальних закладах художнього профілю : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2018. 18 с.
44. Циба Н. В. Професійне самовизначення та феномен професійної деформації психологів. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна"*. 2019. No2. С. 145–149.
45. Шатілова О. С. Західні теорії кар'єрного розвитку. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. No4. С. 151–158.
46. Юматова И. И. Динамика професіонального самоопределения студентов: дис. канд. пед. наук: 19.00.07. 2018. 148 с.
47. Шейко В.М. Організація та методологія дослідницької діяльності: *підручник*. Київ : Знання, 2017. 310 с.
48. Шумілін Е. А. Психологічні особливості особистості школяра. За заг. ред. М. Варій. Львів : Спіраль, 2019. 252с.
49. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: Активнее соціально-психологічне навчання: [Текст] : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2004. 679 с.
50. Erikson E. *Identity: Youth and Crisis*. N.Y. :Norton, 2008. 336p.
51. Warner, Beth S. Childrens' psychosocial competence and the relationship of peer sociometric status to social, emotional, and academic competence in the home and school. *Dissertation Abstracts International*. Vol.56, no.6. December 1995.
52. Wilts, Commerford M. Parent and child attributional style : Correlates of academic achievement and psychosocial competence among African-American inner-city children. *Dissertation Abstracts International*. Vol. 55, no. 2. August 1994.
53. Witkin H. A., Lewis H. B., Hertzman M., Machover K., Meissner P. B., Wapner S. *Personality through perception: An experimental and clinical study*. New York : Harper, 1954. P. 569.